

Sartryň öýi nämüçin bombalandy?

Category: Filosofiýa, Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Sartryň öýi nämüçin bombalandy? SARTRYŇ ÖÝI NÄMÜÇIN BOMBALANDY?

kitapcy.ru

Sartr kyn wagtlarda hakykaty aýtmagy başaran namysjaň intelligentdi. Elbetde, namysjaň ýaşamagyňam çekmeli güzaby bardy. Onuň öýi bombalandy, «watan dönükliginde» aýyplandy, dürli kemsidilmelere sezewar boldy.

[Žan-Pol Sartr / Fotosurat: Wikipedia](#)

Fransuz edebiýatynyň we filosofiýasynyň görnükli wekillerinden Žan-Pol Sartryň Pariždäki öýi atalygyndan miras galypdy.

Bonapart köçesiniň dik garşysynda ýerleşen kiçijik jaýdaky 42-nji belgili kwartira çepçi intelligentleriň iň köp üýşyän gelim-gidimli ýerleriniň biridi.

Başyny Sartryň çekýän birnäçe belli žurnal şu kwartirada dünýä inipdi.

kitapcy.ru

Žan-Pol Sartr Simona de Bowuar bilen birlikde

Bu öýe gelip-gidýänlerden Simona de Bowuar bärde bellı bir wagta çenli bolupdy. Raýmon Aron, Moris Merlo-Ponti, Alber Kamýu hem bu öýe gelip-gidenleriň biridi.

1962-nji ýylda Sartryň bu öýi bombalandy.

Aslynda muňa Sartryň özem, başgalaram geň galmadı. Çünkü bu teraktdan birnäçe gün öň fransuz nasionalistleri «Fransuz Alžiri» sloganlary bilen bu öýi her minutda diýen ýaly awtoulag signallaryny berip bimaza edipdi.

Sartryň öýüniň nämüçin bombalanandygyna düşünmek üçin lentany biraz yza saramaly bolýar.

kitapcy.ru

Sartryň öýüniň bombalanmagy

• Sartr: «**Biziň hemmämiz ganhor!**»

Ikinji jahan uruşyndan soň Fransiýa sebitdäki koloniýalaryny ýeke-ýekeden elinden giderip başlapdy.

Ellinji ýyllarda Alžirde garaşsyzlyk ugrundaky göreş başlanda fransuz nasionalistleri şobada herekete geçip, Alžiriň fransuzlaryň ýeridigini öňe sürdüler.

Sosialist ýolbaşçy Fransua Mitteran hasam öte geçip: «Alžir – Fransiýa diýmekdir we Fransiýa öz ýurdunda özünden başga häkimiýeti ykrar edip bilmez» diýse, premýer-ministr Pýer Mendes Mejlisde şeýle diýipdi:

– *Alžir welaýatlary Fransiýa Respublikasynyň bir bölegidir. Uzak wagtlap Fransiýanyň düzümünde bolup geldi we üýtgewsiz ýagdaýda şeýleligine gal malydyr. Olar bilen ata watanymyz Fransiýanyň arasynda haýsydyr bir bölünışigiň bolmagyny pikirem etmäň.*

Fransiýa gös-göni alžirlilere duýduryş berýärdi we beriljek islendik gaýtawuly ganly görnüşde basyp ýatyryljakdygyny nygtäýardy.

Ahyrynda 1955-nji ýylда ýuze çykan «Filippewill wakasy» bilen millionlarça alžirliniň ölmegine getiren wakalar başlapdy.

Sartr bu uruş başlan pursatyndan başlap hakyky intellektuallygyny etdi-de, alžirlileriň tarapyny tutdy.

Köp kişi bolsa Sartry Frans Fanonyň «Ýer ýüzünüň lagnatkerdeleri» eserine ýazan sözbaşysy bilen tanaýardy, diňe şol sözbaşynyň özem azyndan ady agzalan kitapçarak gymmatlydyr.

Belki-de, Günbatar dünýäsiniň şol döwürde ýaşan iň beýik akyldary bolan Sartr Fanonyň hakyatlaryny ak adamyň yüzüne nädip basýandygyny aýdyp berýärdi.

Sartr Fanonyň agressiýasynyň aňyrsyndaky meýilnamany düşündirende azyndan awtoryň özi ýaly radikal kesgitlemeleri beripdi:

«*Bir ýewropalyny öldürmek – bir okda iki towşan urmak, bir gezekde ezýäni bilen ezilýäni ýok etmekdir: yzda bir-ä öli, birem azat adam galar – diri galan adam ilkinji gezek aýagynyň aşagynda öz ýurdunyň topragynyň bardygyny duýar.*»

Sartryň bu kesgitlemesi nasionalizmiň ýetjek derejesine ýeten fransuz jemgyýetinde uly gowur turzupdy.

Sartr özüne garşı gönükdirilen tankytılara bolsa gaty gödek dilde jogap beripdi:

«*Agressiýa garşı çykýanylaryň sypaty ne ajaýyp: ne gurban, ne ezýetkär... Ses berýän hökümetiňiz we doganlarymyzyň gulluk edýän goşuny gypynç etmezden we hiç hili wyždan azaby duýmazdan genosid edip ýörkä, siz gurban däl bolsaňyz, onda hökman ezýetkärsiňiz... passiwligiňiz sizi ezijileriň hataryna goýmakdan başga maksada hyzmat etmez».*

Fanon we Sartr

Ol kolonizatoryň absolýut erbetliginiň üstünde berk tankydy bellikleri etmekdenem çekinenokdy.

Kitabyň sözbaşysyna ýazan käbir bellikleri fransuzlaryň ganyny depesine urdurjak jynsdandy.

Sartr sözüne Günbataryň koloniallaşdymak prosesindäki assimilizasiýa syýasatyny tankyt edip başlaýardy:

«*Ýewropaly elita ýerlilerden elita gatlak döretmäge girişdi. Olar ýaşlaryň arasyndan saýlanyp alynýardy, olaryň maňlaýyna gyzgyn demirler bilen Günbatar medeniýetiniň tagmalary basylýardy. Agyzlaryna gaba, pöwhe, ýalp-ýulp, içi boş sözler gysdyrylýardy».*

Ol fransuzlaryň ikiýüzlülugini we nägileligini gullary saýyan kolonial halklarynyň erk-ygtyýarynyň garşysynda nähili gazaba münüşlerini şeýle beýan edýärdi:

«*Näme! Öz başlaryna gürlemäge başladylarmy? Öz elimiz bilen nämeleri döreden ekenik, seretseñizläň!*»

Sartr fransuz jemgyýetiniň wakalary zorluk bilen basyp ýatyrma teklibine şeýle diýipdi:

«*Kolonializmiň bilyän ýeke-täk zady bar – zorluk, agressiya. Ýerlileriň bolsa ýeke-täk çykalgası – ýa gulçulyk ýa agalyk etmek. Siz bu kitaby okanyňyzda-okamanyňyzda Fanona näme peýda? Bu kitap onuň doganlary üçin biziň gullaşdyrylan hilegärliklerimizi paş edýär, ätiýaçda başga hilegärliklerimiziň galmandygyna ynanýaryn*».

JÉRÔME PAUL SARTRE

HEPİMİZ KATILİZ

Sömürgecilik Bir Sistemdir

DÜŞÜNCE DİZİSİ

kitapcy.ru

Onuň bu ince mesele boýunça ýazan ýene bir eseri bardy: «Biziň hemmämiz ganhor!»

Sartr Alžiriň Fransiýa degişli ýerdigini öňe süren prezidentiň agdyraln harby döwlet agdarylyşygyna synanyşygyň bolup geçen fransuz jemgyyetinde ilkinji nobatda berk kolonial kesgitlemesini berýär we ähli meseläni birküç sany üýtgeşme bilen çözüp biljegini pikir edýän çemeleşmäni şeýle ýaňsylaýardы:

«Siziň «täze kolonialistik aladawaç» diýip boljak zada garşıy oýanmagyňzy isleyärin. Täze kolonizatorlar gowy kolonizatorlaryň we has erbet kolonizatorlaryň bardygyny pikir edýär. Erbet kolonizatorlaryň eden jenaýatlary sebäpli koloniýalaryň ýagdaýy erbetleşipdir.

Aldawaç şundady: sizi alyp Alžire aýlaýarlar, halkyň içindäki gorkunç sepilligi meýletin görkezýärler, erbet

kolonizatorlaryň musulmanlary nädip kemsidişlerini gürrüň berýärler we şeýle diýýärler:

Şol sebäpli-de iň gowy alžirliler ýaraga ýapyşdylar, olar mundan artyk çydap bilenokdylar.

Eger ukyp-başarnyk ýerbe-ýer edilen bolsa şu ynanç bilen gaýdyp gelersiňiz:

Alžir problemasy ilkinji nobatda ykdysady problemadyr. Oýlanyşykly reformalar bilen dokuz million adamy eklemeli bolýarys.

Alžir problemasy ikinji nobatda sosial problemadyr: lukmanlaryň sany we derman serişdeleriniň mukdary artdyrylmalydyr.

Alžir problemasy ahyrynda psihologiki problemadyr: Ezýet gören, güzerany pes, okap-ýazyp bilmeýän alžirli hojaýynlarynyň ýanynda kemsinme duýgusyny başdan geçirýändir. Eger bu üç faktora seredilse, kemsinme duýgusyny gowşadyp bolar: Ýeterlik iýmiti we gowy işi bolsa, okap-ýazmagy bilse pes derejeli adam bolmakdan utanmaga mejbur bolmaz we bizem öñki fransuz-arap dostlugyna täzeden gowuşarys.

Gowy kolonizatorlaryň, birem beýlekileriň, ýagny erbet kolonizatorlaryň bardygy dogry däldir. Diňe kolonizatorlar bar. Bolany! Eger şuňa düşünsek, alžirlileriň bu ykdysady, sosial, syýasy sistema garşy nämüçin ilki syýasy göreş başlandyklaryny we hem-ä olaryň azatlyga gowuşmagynyň, hemem Fransiýanyň azatlyga gowuşmagynyň nämüçin diňe kolonializmiň ýykylmagyndan soň döräp biljekdigine düşüneris».

Alžiriň Milli Azat-edijilik uruşy

Ahyrsoñunda Sartr öldürji zarbany urýar. Ol fransuzlaryň ösen medeniýetiniň eksplutatirlenýän alžirlilere ullakan haýyr-yhsandygy hakdaky pikire gözünü gyrmán hüjüm edipdir.

Fransuzlary ösen aň-düşünjeli, garaşsyzlyk ugrundaky göreşýänleri bolsa yzagalak nadanlar edip görkezýän fransuz reaksionerleriniň yüzüne görnüp duran hakyatlary bazyrdadyp basypdyr.

Ol fransuzlaryň alžirlileriň diline çenli iň mährem çäklerini biperwaýlyk bilen depgiländiklerini aýdýar:

«*Şanly medeniýetimiz barada aýdanda, alžirlileriň bu medeniýeti edinmek üçin aýratyn islegleriniň bardygyny-yokdugyny bilyärsiňizmi? Biziň öz medeniýetimizi olaryň boýnuna zor bilen dakandygymyzy bilmeýän ýog-a.*

XIX asyryň başlaryna çenli hereket eden kanun bilen garaýagyz gullara okap-ýazmagy öwretmegi jezalandyrmak haýbaty bilen gadagan eden kanuna eýe ABŞ-nyň günorta ştatlary ýaly bihaýalyk bilen hereket edýändigimizi aýdasym gelýär. Emma soňky analizde «*musulman doganlarymyzy*» okap-ýazyp bilmeýän halka öwürmegi ýene-de başardyk.

Alžirde ilatyň 80%-i häzirem okap-ýazyp bilmeýär. Eger olara diňe biziň dilimizi ulanmagy gadagan eden bolsak, dogry düşünse bolardy. Emma koloniallaşdyrylan halkyň taryhy öwrenmeginiň öňüni almak kolonial režimde öňden gelýän üýtewsziz däpdır: Ýewropada döwlet talaplary dil birligine esaslanýandygy üçin musulmanlaryň öz dillerine gürlemegi gadagan edilipdi.

1830-nyj ýıldan bări Alžirde arap dili daşary ýurt dili ýaly görülyär. Arap dilinde şindizem gürlenýär, emma gepleşikden dilinden has beter örän gizlin ýazuw diline meňzeýär. Hemmesi şu: *Araplaryň birleşmeginiň öňüni almak üçin fransuz hökümeti dillerine el urdy».*

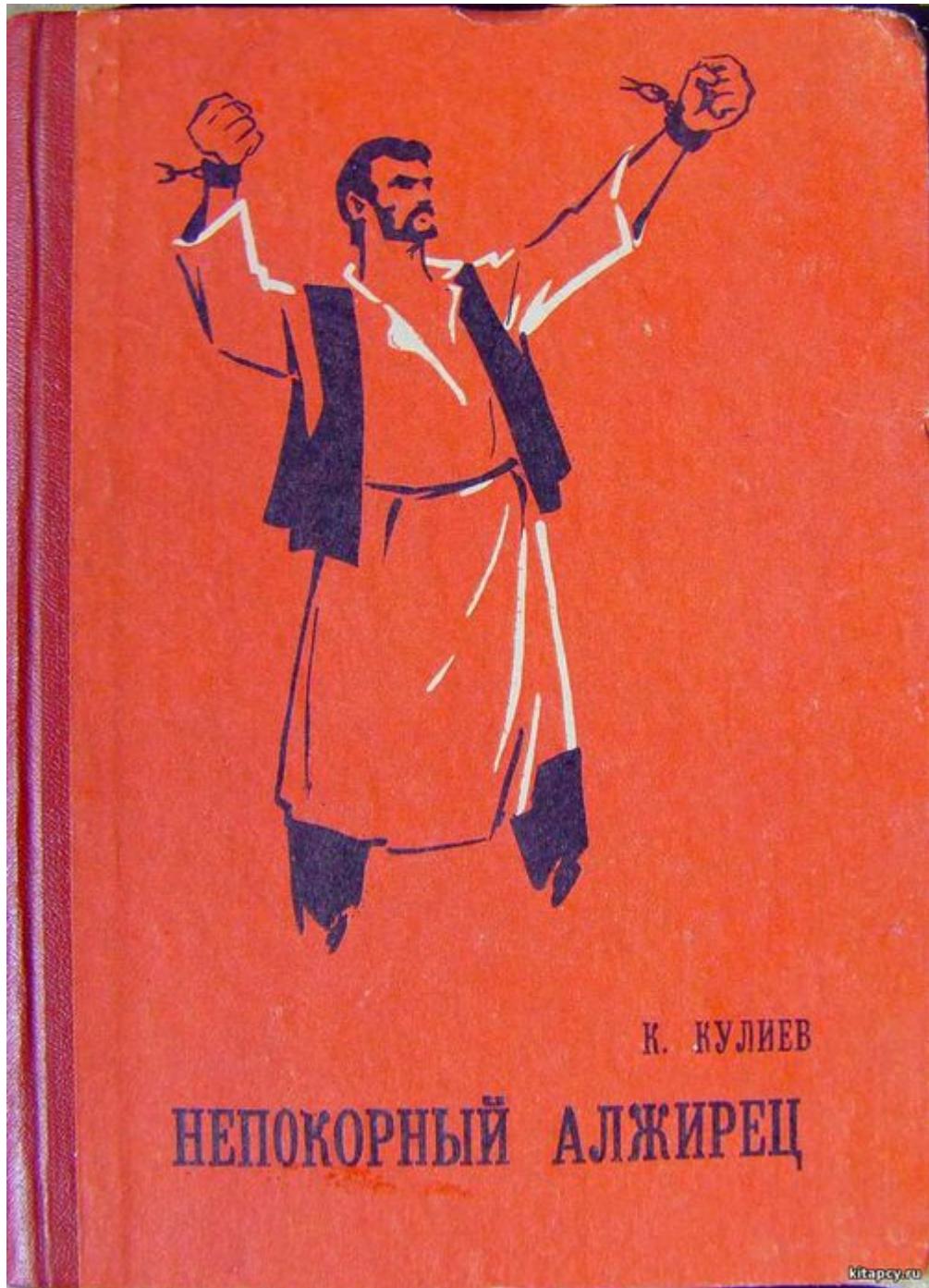
Sartr hazır Gazadaky wakalarda-da gornetin görnüp duran «Günbatar ikiýzlilikini» şu setirler bilen suratlandyrýar:

«*Ezýet berilen çaganyň dady-perýatlaryny ini düýrükman diňläp biljek derejede düýpsüz batgalyga batamzok. Bu dady-perýatlar bir gezek, diňe bir gezek gulagymyza gelip ýeten bolsady,*

hemme zat şolar ýaly aňsatlaşardy, hemme zat nähili aňsat düzelerdi.

Bize ýagşylyk eden bolup, bu dady-perýatlary basyp ýatyryarlar. Bizi ýabanyaşdyrýan zoňtarlyk däl, ýigrenç däl. Ýok, bizi içinde saklanýan emeli gapyllygymyz ýabanyaşdyrýar. Döwlet ýolbaşçylary asudalygymyzyň bozulmazlygy üçin bize bolan ýakynlyklaryny pikiriňi beýan edip bilme erkinliginiň aşagyny köwlemäge çenli alyp barýarlar: hakykat gizlenýär, ýada bulandyrylýar.

«Fellahlar» (arap daýhanlary) ýewropaly birini öldürse, uly gazetler bizi hiç zatdan zeper almadyk jesetleri görmekdenem saklamaýarlar. Emma bir arap hukukçysy sütem edýän fransuzlaryň garşysynda öz janyna kast etmekden başga alaç tapmadyk ýagdaýynda bolsa, bu hadysany bize ýüregimizi agyrtmajak bolup bary-ýogy üç setirde habar berýärler».

Sartr kyn wagtlarda hakykaty aýtmagy başaran namysjaň intelligentdi.

Elbetde, namysjaň ýaşamagyňam çekmeli güzaby bardy. Onuň öýi bombalandy, «watan dönükliginde» aýyplandy, dürli kemsidilmelere sezewar boldy.

Indi makalanyň adyndaky soragy gaýtadan bereliň: Ýogsa-da, «Sartryň öýi nämüçin bombalandy?»

Ýöne şuny nygtamak gerek: şol döwrüň jemgyýetçilik gowury we fransuz nasionalizminiň garşysynda Sartryň duran pozisiýasy göz öňüne tutulanda, ol öýüň bombalanman galmagy geň bolardy.

Mehmet MAZLUM ÇELIK

@MMazlumcel
celikmehmedmazlum@gmail.com

Duşenbe, 04.03.2024 ý. Taryhy makalalar